

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

«ԶՈՒԱՐԹՆՈՑ»

ՍԻՈՆԻ մէջ (1930 էջ 241) Հ. Ա. Ղազիկեանի Մի՛ գրեի . . . այլ գրեցի՛ գործին վրայ գրելու առիթով գիտել տուած էինք սխալ կիրարկումը ԶՈՒԱՐԹՆՈՑ բառին, բացատրելով թէ ԶՈՒԱՐԹՆՈՑ սեռական հոլովն է Զուարթունի ուղղականին, հետեւաբար սխալ է սեռական մը կրկին սեռական ընել և ըսել՝ Զուարթնոցի:

Մեր այս գիտողութիւնը ապշեցուցեր է Բ. Զուարթունը, որ ԶՈՒԱՐԹՆՈՑ թերթին 10րդ թիւին մէջ (1930, էրես 453) զուր Զանքեր ըրած է գործուած սխալը իբրեւ ուղիղ արդարացնելու համար:

Անցնինք խնդրին:

Հայերէնի մէջ բառերու բարդումներն ու ածանցումները կ'ըլլան քերականական կանոններու համաձայն:

Զուարթնոց բառը Զուարթունի բառին սեռական հոլովն է, և քերականական կանոնի հակառակ է սեռական մը կրկին սեռական ընել, ինչպէս որ մեծ անգղուշութեամբ կամ անգիտակցօրէն կ'ընեն «Վարդանանցի» և «Ժառանգաւորացի» ըստղներ և գրողներ ալ:

Զուարթնոց՝ սեռական հոլով յատկացուցիչ մըն է, որ ունի յատկացեալ մը. այդ յատկացեալն է եկեղեցի բառը, որ զեղչուած է. ամբողջն է՝ եկեղեցի Զուարթնոց: Միւս երկու յատկացուցիչներուն յատկացեալներն ալ գնելով՝ կ'ունենանք, Տօն Վարդանանց (ուղղականը՝ Վարդանանք) կամ Տօն Սրբոց Վարդանանց Զօրախառաց. Վարժարան Ժառանգաւորաց (ուղղականը՝ Ժառանգաւորք):

Բ. Զուարթուն կը խոստովանի «որ այդ ծանօթ եկեղեցիին հայկական ոճը թելադրած է իրենց գտնելու այս բառը» (այսինքն՝ «Զուարթնոց»): Այս խոստովանութիւնը զարծեալ իրաւունք կու տայ մեզի անգամ մըն ալ գիտել տալու թէ «Զուարթնոց»ը (էջմիածնի մօտիկ ծանօթ եկեղեցիին անունը) ընտրած են փոխանակ Մեր Ռեճիսը անունին (Տէս Զուարթնոց թիւ 1, առաջին էրես), առանց գիտնալու թէ Զուարթունի բառին սեռական հոլովն է այդ, և ո՛չ թէ իբրեւ օրինակ մատնանշուած մաս-

նոց կամ փայտնոց բառերուն պէս ածանց մը:

Արդէն մասնանիշ եղած այս մասնոց և փայտնոց բառերն ալ ցոյց կուտան թէ Բ. Զուարթուն ածանցումի կանոններն ալ չի գիտեր պէտք եղածին չափ:

Հայերէնի մէջ բազմաթիւ են ածանցիչ մասնիկներ, որոնք բառերուն սկիզբը կամ վերջը գրուելով՝ կը փոխեն անոնց իմաստը: Այդ մասնիկներէն են արան, նոց, ոց, բոնք կը դրուին բառերուն վերջը և կը նշանակեն տեղ կամ ընդունարան. զոր օրինակ, Ժողովարան, Ժողովրդանոց, Ժողովարան, տանջարան, նուագարան, բժշկանոց, բուժանոց, դարբնոց, ծաղկոց, դպրոց, հոփոց, ձմերոց, թաքստոց, ևայլն: Դարձեալ, այս անոց, նոց, ոց մասնիկները՝ գործիքի, անօթի, կահկարասի և ուրիշ իմաստներ ալ կուտան բառերուն. զոր օրինակ, կրկնոց, մեկնոց, զոգնոց, թեկնոց, թիկնոց, օթոց, հովանոց, բալնոց, ծածկոց, վզանոց (վզնոց), ծղանոց, խայթոց, խարտոց, խրտոց, կկոց, փքոց, քշոց, կնքոց, կկոց, մկոց, յօտոց, ֆնջոց, պրկոց, տկնոց, աչոց, զզկոց, զրոց (զուր), ևայլն, թող ուրիշ չատ մը ածանցումները մեր աշխարհիկ լեզուի մէջ, զոր օրինակ, երկուքնոց, տասնոց, հարիւրնոց (զրամի և տարիքի արժէքներով), փարանոց, ծամոց, փռոց, ֆերմոց, կապոց, քամոց, տփոց, շարոց, վարնոց, ևայլն:

Այսպէս նաեւ Բ. Զուարթունի մատնանիշ ըրած երկու օրինակներէն առաջինը՝ մասնոց, տեղ կամ քնակարան իմաստ չունի. որովհետեւ մատնոց կը նշանակէ դեղնակի մասնի, այսինքն գործիք մը կամ անօթ մը, բան մը՝ որ չի կրնար օրինակ ըլլալ «Զուարթնոց»ի. իսկ փայտնոց կը նշանակէ փայտ գնելու տեղ եւ ո՛չ թէ փայտերու բնակարան:

Ստուգիւ Բ. Զուարթուն, իր Զուարթնոց իբրեւ տեղ կամ քնակարան՝ ածանց մը ներկայացնելու համար փոխանակ մասնոցի և փայտնոցի պէս սխալ օրինակներու կըստնելու՝ աւելի ազնուական զիրք մը բռնած պիտի ըլլար եթէ ընդունէր եղած գիտողութեան ճշգրտութիւնը:

Եթէ պահ մը տեղի տանք և մօտիկ ընենք Բ. Զուարթունի թէ իրենք Զուարթուն բառին վերջը ոց մասնիկը գնելով Զուարթուններու բնակարան մը չինած են, այս ալ սխալ է. որովհետեւ Զուարթուն ա-

ծանցուած բառ մէն է արդէն, Զուարթ+ուն, թռչ+ուն, շարժ+ուն, խօս+ուն, սող+ուն, եւայլն. այնպէս որ եթէ այդ բառին վերջը ոց մասնիկն ալ աւելցնենք՝ պիտի ըլլար Զուարթ+ուն+ոց և ո՛չ թէ Զուարթոց, որ միշտ սեռական հոլովն է Զուարթունք յոգնակի ուղղականին:

Անշուշտ աւելի բանաւոր պիտի ըլլար ըսել թէ Զուարթ զոյականին վերջը լոց մասնիկը գնելով շինած ենք Զուարթոցը, իբրեւ բնական Զուարթներու և ո՛չ թէ Զուարթունքներու:

Կարծենք թէ շատ պարզ է այս դասը:

Բ. Զուարթունի արտայայտած ազգութիւնը, ինչպէս նաև զայրոյթն ու հեղնանքը այսպիսի բանասիրական և քերականական պարզ խնդրի մը վրայ գրելու տեսն, կը նմանի ինքնահաւան և նպերտ աշակերտի մը արտայայտած հոգեբանական վիճակին, արժանի ներողամիտ վարժապետի մը ժպիտին:

Ամէն պարագայի մէջ, սակայն, պէտք է գիտնալ որ սրբավայրի մը պէս և սրբավայրի մը չափ նուիրական է գրական ասպարէզն ալ, և հարկ անհրաժեշտ է վարդապետի մը հողաթափով և երկիւղածութեամբ մտնել հոն, և ո՛չ թէ աշակերտի մը բոպիկ օտքերով:

Շատ ցուալի է որ «Զուարթնոց»ի պէս զրականութեան և գեղարուեստի նուիրուած մեհեանի մը մէջ սրբապղծութիւններ տեղի կ'ունենան հայ երիտասարդներու գրչով, որոնք կը ծագրեն իրենց հայրերուն Աստուծոն ու կրօնքը և կրօնքի վերաբերեալ ամէն նուիրականութիւն: Այդ գրական մեհեանի մէջ իրիկիտս կ'ըսեն Աստուծոյն, որու հրեշտակներուն (=Զուարթնոց) նուիրուած պատմական, գեղարուեստական, հոյակապ և հայացի շինուածքի մը ճարտարապետական ռճէն ներշնչուելով կամ թելադրուելով ընտրած են Զուարթոց անունը և գրած՝ «Ծախսիմ Կրայ», և «հրեշտակային անկեղութեամբ» (մենք կը շեղագրենք) մտքուած են՝ շարք մը կիրքերէ և մոլեռանդութիւններէ, և սրբապղծուած են (եղեր) կրօնքի և բարոյական ինքնապաշարունակներէն, անշուշտ, այդպիսի սրբապղծութիւններ և հայհոյանքներ ընելու համար հայ ժողովուրդի կրօնական հոգւոյն և նուիրական զգացումներուն դէմ:

Ասոնք, սակայն, անկէլա հակասութիւններ են, որոնց մէջ խնալու չէին գեղեցիկ զրականութեան նուիրուած երիտասարդ հայ ոյժերը:

Կրօնքը ամէնէն գեղեցիկ իրականութիւնն է որ կը խօսի մարդկային կեանքի պատմութեան մէջ: Ի՞նչ որ կը պաշտեն Բ. Զուարթուններ իբրեւ գեղեցիկութիւն և գեղարուեստ, ամէնքն ալ ճառագայթումն են և կրօնքին:

Գիտութեամբ թէ անգիտութեամբ, անգամ մը ինկած էք հրեշտակներու (Զուարթնոց) եկեղեցին, «հրեշտակային անմեղութեամբ» յարգեցէ՛ք զայն, և մի՛ սրբապղծէք:

ԲՍԲԿԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Յանդուած.— Բ. Զուարթուն, Զուարթոց սեռականին իբրեւ ուղղական կիրարկումը արդարացնելու համար (մոռնալով իր նախապէս ըսածները Զուարթոցի սեռական ըլլալուն դէմ, մասնոցի և փայնոցի օրինակներով), մատնանիւ կ'ընէ զիւղ բառէն ամանցուած զիւղացի և զեղջուկ բառերը. նոյնպէս դեմ էն (պէտք էր ըսել՝ դիմ) դիմաց բառը. ինչպէս նաև հոգոց կամ հոգոց բառերը:

Փութանք զիսել տալ թէ այս բառեր ռեւէ նշանակութիւն չունին սեռական հոլով «Զուարթնոց»ը արդարացնելու համար իբրեւ ուղղական:

Ստուգիկ հայերէնի մէջ կա՛ն սեռական հոլովէն շինուած բարդ բառեր. զոր օրինակ, հայր, մայր, եղբայր բառերու սեռականներէն՝ հորեղբայր, մորաքոյր, եղբորորդի: Դարձեալ՝ օր, առաւ, առախ, առաւջ, ոսկր, ոսկեր, ոսկիւր, ոսկերաց, ևայլն: Նոյնպէս՝ եւ (ուղղ.), իմ (սեռ.), որմէ իմ (ուղղ.), իմոյ (սեռ.), ին, իոյ, իոյք, իոյք, Բայց ասոնք ի՞նչպէս կրնան օրինակ ըլլալ՝ արդարացնելու սեռական «Զուարթնոց»ի իբր ուղղական կիրարկումը:

Իսկ զիւղ (զեղ կամ զեղ) ուղղական է և ացի մասնիկով ամանցուելով եղած է զիւղացի կամ զեղացի, որ կը նշանակէ զիւղի պատկանող, զիւղ բնակող, ինչպէս ֆաղս բառէն ֆաղսաքացի: Հոս սեռական հոլովի խնդիր չկայ:

Դեղջուկ բառը, այո՛, զիւղի սեռականէն ամանց մըն է ու մասնիկով, որ դարձեալ կը նշանակէ զիւղի պատկանող, զիւղացի: Ինչ «Զուարթնոց» սեռական է արդէն, և

Բ. Զուարթունը բառ թէ իրենք «Զուարթուն»-ի վրայոց զննելով չինած են «Զուարթուն»-ը, մասնոց և վայցակոց բառերուն պէս: Այս ալ չեղաւ:

Դիմաց բառը աշխարհաբարի մէջ նոյն է դիմի հետ: Դիմացը խնդրառու բառ մըն է, համազօր գրաբարի առաջի, ընդդիմ, հանդիպ և յանդիման նախադրութեանց, որոնք սեռական հոլով խնդիր կ'առնեն. առաջի Աստուծոյ, ընդդիմ զանձանակին, հանդիպ գերեզմանին, յանդիման Տանաւրին. այս բոլոր նախադրութեանց ահա աշխարհաբարի մէջ կը գլուխին դիմաց կամ դիմ բառերը:

Ասկէ դատ դիմաց բառը, իբրեւ գոյական, դիմք բառին սեռական և Տրական հոլովն է միանգամայն, որուն քացառականը կ'ըլլայ ի դիմաց և կը նշանակէ մէկու մը կրողն. ի դիմաց այս ինչ անձի կամ մարմնի խօսել, զրել, գործել:

Դժբախտաբար դիմաց բառն ալ իբրեւ սեռական, Տրական և աննախդիր քացառական ունէ նպաստ չ'ընծայիր «Զուարթուն»-ի սեռականին իբրեւ ուղղական կիրարկումին:

Կալով հոգոց կամ հոգոց բառին, առանք սեռական հոլով չեն, այլ Տրական: Հոգոցը ազօթքի մը սկստածին առաջին բառն է. — «Հոգուոցն (նով) հանգուցելոց, Քրիստոս Աստուած, արա՛ հանդիստ և ուղորմութիւն», և այլն, այսինքն Քրիստոս Աստուած ողորմէ՛ հանգուցեալներու (մեռածներու) հոգիներուն: Սեռականը հանգուցելոց է, իսկ հոգոցը՝ արական:

Ինչպէս որ կը տեսնուի այս լուսաբանութիւններէն, Բ. Զուարթունի մասնաշինչ ըրած բոլոր օրինակները իրեն դէմ կը խօսին, և ասոնք կ'ապացուցանեն որ կարելի չէ բոլորի ոտքերով պտըտիլ նոյն իսկ Քերականութեան Բառագլխտարան մասին մէջ:

Սեռական և Տրական հոլովները այնքան նման են իրարու որ գրաբարի մէջ սկսնակ աշակերտներ, և երբեմն ալ մեծեր, որ բան դիտնալու յաւակնութիւնը ունին, յաճախ կը չփոթեն իրարու հետ:

Բ. Ե.

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՀԱՐՑԵՐ(*)

(Հ. Ա. Ղազիկեանի ՄԻ՝ ԳՐԷՔ . . .

ԳՐԵՑԷՔ . . . ին առքիւ)

Հ. Ա. Ղ. կը պաշտպանէ հիներէն մընացած լեզուական կարգ մը չքոտիք, որոնք հայ լեզուի ուսումն և ուսուցումը կը զբոսարացնեն ժամավաճառոյթ, ձանձրոյթ ու խրտանք պատճառող իրենց անխմաստ ու խրթին ծանրաբեռնումով: Ահա՛, իմ կարծիքով, այն կարգ մը աւելորդ խրթնութիւնները զոր պէտք է հեռացնենք մեր լեզուէն, եթէ կը սիրենք հայերէնն ու հայը. —

Ա. Անուան, անառանգ. — Հ. Ա. Ղ. սխալ կը համարէ այս ձևը և կը պահանջէ որ արմատ բառին ուն ըլի փոխուի հետեւեալներուն մէջ ըստ հին սովորութեան. — ամառ՝ ամրան՝ ամարանոց, ձմեռ՝ ձմրան՝ ձմերանոց, լեռ՝ լերան, դուռ՝ դրան: Բայց ի՞նչ հարկ կայ այսպիսի անխմաստ կանոնի մը թէ — ո՞ն յանդին քակումի պարագային ուն ըլի կը փոխուի, քանի որ հիները այդպէս ըրած են եղեր: Որպէս թէ հիները սխալական և հակասական չէին: Հապա ինչո՞ւ զրած են նաև. — բեռն՝ բեռին, բուռն՝ բոլին, ծիծեռն՝ ծիծան, գառն՝ գառինք՝ գառանց, լեռն՝ լեռնակեցու թիւն, ձեռն՝ ձեռք՝ ձեռագիր՝ ձեռածիր, բեռինք՝ բեռանց: Արդ՝ ինչո՞ւ հանգուրժել այս հակասութեան. նախնիք կատարեալ չէին, և լեզուին բարեշրջումը իրենց մով չվերջացաւ. և մենք պէտք չէ յաւերժացնենք իրենց սխալները: Իսկապէս զարմանալի է որ աշխարհաբար գրականութիւն ընելու սկզբունքը ընդունելէ վերջ գեռ նախնեաց չքոտիքովն ու սխալներով կը նախանձայուզուինք: Զէ՛, ուն երբեմն ըլի փոխելու պէտք չկայ. ուն ուն է և կրնայ միշտ ուն մնալ:

Բ. Հեղինակ. — Հ. Ա. Ղ. կ'ըսէ թէ, միշտ ըստ նախնեաց, հեղին, ուղէտ, պարէն, պատճէն, ամէն, հայերէն, Բարգէն, Ներսէս, Մովսէս, Իսրայէլ, Միքայէլ բառերուն և զիրը պէտք է ելի փոխենք հեղինական, աղետաւոր, հայերենի, պարենաւորել, պատճենի, ամենէն, հայերենագէտ, Բարգենի, Ներսեսի, Մովսէսի, Իսրայելի, Միքայելի, ամենասուրբ

(*) Տես ՍՈՒՆ, 1931 Փետրուար, երես 52: